

A totális védelemről – Gondolatok a modern állam fegyveres védelmének történeti konstellációjáról, Carl Schmitt totális állam és totális háború toposzai kapcsán

Farkas Ádám

doktorandusz, SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Alapvetés

A 21. század hajnalán még mindig méltán állíthatjuk, hogy az indulati reakciók korát éljük, egészen pontosan a 20. század szélsőséges eseményeire és jelenségeire adott reakciókét. Ezek az ellenhatások számos jogilag jelentős eredményt mozdítottak elő, sok tekintetben azonban teret engedtek olyan tendenciáknak is, melyek nem a „rövid huszadik század” vadhajtásaihoz mért normalizáció, hanem az ellenpólusú szélsőségek felé mozdultak el. E körbe sorolom jelen tanulmány témáját is, az állam – beavatkozó természetét és – fegyveres védelmét, valamint az állam természetére nézve jelentőset alkotó gondolkodót, *Carl Schmittet*, és az ő munkásságának sarokköveiként is nevezhető totális állam és totális háború toposzait is.¹

A második világháború után talán még érthető, hogy csak lassan indult el azoknak a gondolkodóknak és gondolatoknak az újraértelmezése, akiket és amelyeket a harmadik birodalom – vagy annak bármely csatlósa – eszközként használt fel. Európa egyik felében e lassúságot a szovjet típusú elnyomás tűzzel-vassal operáló rendszerei, míg másik felében a demokratikus jogállam és politikai rend kirekesztő önvédelmi mechanizmusai alapozták meg. Évtizedeknek kellett eltelnie, mire a keleti blokk összeomlásával párhuzamosan a tudomány tényleges szabadsága realizálódni látszott, persze még mindig jelentős egzisztenciális kockázatot mutatva egyes kérdések vonatkozásában.

Ez idő tájt azonban a neoliberális demokrácia diadalmenete vette kezdetét, mely jelentős erővel lépett fel a „nagy”, „beavatkozó”, „paternalista” állam, s különösen a végső béke és történelmi bevégzettség víziója miatt a fegyverképes és érdemi védelmi erővel bíró állammal, s minden ezekhez bármely módon kötődő nézettel és tudományos állásponttal szemben.

¹ A védelem kérdése azért említhető egy lapon a „betiltott tanokkal”, mert a háborúk után általános tendencia volt, úgy a békeszerződések, mint a politikai egésze vonatkozásában, hogy a háború borzalmiért a haderőt, a védelmi erőket tették felelőssé és azok megkurtítására, de legalábbis – a fegyverkezési verseny idején – totális ellenőrzésére törekedtek, melyet a kommunista blokk kudarca után a haderőreformnak nevezett potenciálcsökkenés követett.

Elkezdődött a privatizációs forradalom, a haderőcsökkentések és reformok kora, a teljes állami védelmi szervezet újragondolása, s az állami beavatkozás széles körű kiszorítása úgy a gazdasági, mint bármely más szektorból.

Ez a neoliberális ethosz mára mondhatjuk, hogy megbukott. Mégis úgy vélem, az újraértelmezési folyamatok nem, vagy nem a kívánt módon és intenzitással indultak el. Ez köti össze Carl Schmitt politikairól kialakított elméletét az állam fegyveres védelmének kérdéskörével. Megítélésem szerint ugyanis, sem a schmitti tanok, sem azok védelmi, fegyveres vetületei, sem pedig az állam fegyveres védelmének kérdése nem megfelelően értelmezett addig, amíg azokat el nem helyezzük objektív, s ha kell kritikus módon, a történelem összetett folyamatrendszerében és az államról való gondolkodás fogalmi erőterében.

A történelmi konstellációban való elemzés, bízom benne, új meglátásokra, új eredményekre vezethet. Jelen tanulmányban ezek előmozdítására törekszem, azzal a nem titkolt céllal, hogy a 21. század második évtizedében újabb elméleti és történelmi érveket tudjak felmutatni, az állam védelmi apparátusának tényleges reformjához és megerősítéséhez éppúgy, mint a tudományos tételek pártatlan – nem pedig torzított és sarkított történelmi beágyazottságú – értelmezéséhez.

1. Állammodellek és történelmi dinamika

Történelmi tapasztalataink azt mutatják, hogy a jelentős történelmi változások és fordulópontok rezgéshullámai időről-időre újrarajzolják az államról alkotott képet. Ezt a változást a politika- és a jogtudomány állammodellek kidolgozásával követi.

Különösen jól látható ez a folyamat a világrendszer-elmélet iskolájának nézőpontjából, amely a maga sajátos megközelítésében ugyan, de következetesen írja le e modellváltásokat.² A modellváltás gyújtópontja a hatalmi változás. A hatalomgyakorlás módjában, illetve a hatalomgyakorlók körében bekövetkező változás fokozatosan módosítja a politikai-állami terület szerkezetét, a jogi szabályozást, ami védelmi rendszer egészére nézve is jelentős szervezeti és funkcionális változásokkal jár.

Ennek vizsgálata több szempontból fontos. Egyrészt, mert a hatalmi váltások ciklikus természetűek, és nem szűntek meg a hidegháború végével, amit igen jól szemléltet a privatizációs forradalmat életre hívó liberális hatalmi váltás és annak kudarca. Ez jelenünket is meghatározza, számos más hatása mellett azzal, hogy a magánszféra jelentős bevonásával olyan változást

² Erről ld. bővebben: Wallerstein, Immanuel: *Bevezetés a világrendszer-elméletbe.* L'Harmattan, Budapest, 2010. 91-123. és Szigeti Péter: *Világrendszernézőben.* Napvilág kiadó, Budapest, 2005. 87-89.

vitt véghez az állam fegyveres védelmében, amely a jogfejlődés egyes vívmányait részben feláldozta a tételesen be nem bizonyított gazdasági érdekek és a jól kitapintható politikai célok oltárán. Másrészt, mert a megfelelő történelmi értelmezés elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy ezeket a folyamatokat és általában a fegyveres védelem kérdésének főbb problémáit megfelelően tudjuk interpretálni, majd a jövőre nézve újragondolni. Ehhez azonban kiindulópontként szükséges, hogy az állam és erőszak viszonyrendszerére, valamint az állami erőszak történeti fejlődésívére tegyünk egy rövid kitekintést.

Az állam fogalmának meghatározása rendkívül sokrétű s polémiák tárgyát képző kérdéskör. Mégis úgy vélem van egy olyan eleme az államfogalomnak, amely vitán felül áll. Ez az elem a törvényesített és intézményesített erőszak, amelyet *Max Weber* a legitim fizikai erőszak monopóliumaként írt le. A politikai-katonai harc és vele az erőszak történetileg az állam immanens része,³ az állam elképzelhetetlen erőszak, illetve a kényszerrel való fenyegetés eljárásai nélkül, hiszen, az állam az emberi közösségek, mint népek és kultúrák önfenntartásának intézményesült formája. Ehhez továbbá, legalábbis a *Machiavelli* és *Hobbes* által képviselt, *Hegel* és *Schmitt* írásaiban modernné váló hagyomány szellemében, figyelembe kell venni az „emberi természet” politikai értelmezését, mely szerint az ember veszélyes, problematikus lény,⁴ akiben kezdettől fogva benne rejlik az erőszakra való hajlam; s ez, amennyiben a dolgot politikailag szemléljük, egyhamar nem fog megváltozni.

Intézményi és antropológiai szempontból tekintve tehát az állam alapvető fogalmi eleme az erőszak. Az állam a maga erőszak-alkalmazó, illetve azzal fenyegető szervezeteivel, vagyis igazolt és törvényesen gyakorolt, minősített erőszakkal tartja féken a társadalom egységét fenyegető illegitim erőszak elterjedését, s ezzel minimalizálni törekszik a társadalmi káosz, vagy másként, a természeti állapot bekövetkezésének lehetőségét. Az állam paradox helyzetben van: az erőszak egyszerre jelenik meg létének okaként és okozataként, persze nem azonos minőségben, nem azonos jelleggel és nem azonos kiterjedésben.

Ennek alapján igazolhatónak tekintjük a következő állítást: a fegyveres testületek az állami lét legalapvetőbb önfenntartó és önvédelmi intézményei, melyek révén ténylegesen képes beteljesíteni létezésének értelmét, a korlátlan és önkényes erőszak megakadályozását, legyen az külső, vagy belső eredetű.

³ Ezt részint igazolja *Braudel* azon gondolata, miszerint: „valóban csodálatos történelem ez, mely szorosan kötődik az emberek munkájához, illetve a külső közeggel és az önmagukkal vívott harcban elért igen lassú haladáshoz.” Braudel, Fernand: *A kapitalizmus dinamikája*. Európa könyvkiadó, Budapest, 2008. 25.

⁴ Vö. Schmitt, Carl: *A politikai fogalma*. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002. 40-47.

Az ilyen módon fundamentálissá váló fegyveres intézmények által gyakorolt minősített állami erőszak azonban más színezetet nyer a történelem lapjain, s különösen az állam hatalmi szemléletű vizsgálatában. Ez ugyanis azt mutatja, hogy az állami erőszakszervek is ki vannak téve a mindenkori korszellem hatásának, és változásaik lényegében a mindenkori hatalmi konstellációk döntéshozatali leképződésének köszönhetőek.⁵ Ebből viszont az is következik, hogy az állam, pontosabban az állammodell változása mindig együtt járt az állami erőszak-apparátus és a minősített erőszak változásaival, ez utóbbi nélkül a történelmi korszakváltásoknál nem volt elképzelhető.

Ezt az állítást bizonyítja a modern állam és háború totálissá válása. Az állam fegyveres szervei kezdetben nem voltak mások, mint a belső rend fenntartására is alkalmazott, de döntően offenzív erőszaktételre működtetett hadseregek. Idővel aztán az állami erőszak intézményi dimenziója differenciálódott, s kialakultak a tisztán védelmi természetű szervek a hadsereg mellett, azonban a történelmi korszellem még hosszú időn keresztül az offenzív képességekre helyezte a hangsúlyt. A nagy változást aztán a 20. század vége, a két világháború és a hidegháború, valamint a technikai fejlődés hozta el, amely révén az állam kezdetben offenzív erőszaktétele a döntően védelmi természetű erőszak alkalmazásá formálódott úgy a nemzetközi viszonyok, mint az állam belső struktúrája tekintetében. A nagy változáshoz a történelmi fejlődés dinamikájának összefüggésében két jelentős elemre volt szükség, amelyet Schmitt politikai elmélete az állam totálissá válása és a totális háború képletével ír le. Ezek együttes hatása volt az, ami az állam fegyveres védelmét újrarajzolta, s melyek nyomán a kortárs viszonyokra nézve fel kell tenni a kérdést: totális-e a védelem természete?

2. A fegyveres védelem mint történelmi konstelláció

Az állam fegyveres védelmi szervezete és képessége kényes kérdésnek tekinthető a politika, az állam- és jogtudományok szempontjából, hiszen vizsgálata óhatatlanul olyan elméleti fejtegetéseket követel, melyek más tudományterületekre, különösen a hadtudomány, és a történelemtudományok szaktudományai – főként a hadtörténet és a jogtörténet – körébe vezetnek át,

⁵ *Francois Furet Quinet* gondolatait megidézve a francia forradalom kérdése kapcsán helyesen mutat rá a minden változást elvként kísérő tényre, vagyis arra, hogy az erőszak mindvégig elkíséri az átalakulást, s csupán csak az változik, hogy kik és hogyan használják az erőszakot. Ahogy művében írja: „(...) a forradalom a terror fázisában, az abszolútizmus önkényuralmi gyakorlatát veszi elő a közjó bevált ürügyével, amely már az abszolút monarchia idején is jó szolgálatokat tett. Az örökös haladéktalanul az ős helyébe lép: Robespierre személyében Richelieu születik újjá.” Furet, Francois: *A forradalomról*. Európa könyvkiadó, Budapest, 2006. 12.

s így elvi, fogalmi sokszínűséget és vele nehézséget generálnak. Ennek ellenére mégis elkerülhetetlenül szükséges e „kitérők” megtétele, hiszen ezek nélkül nehezen volna értelmezhető a 20. század állama, s a ma nézeteim szerint újragondolásra és átfogó reformra szoruló fegyveres védelmi koncepció.

Az állam fegyveres védelmi szervezete tekintetében a legősbibb intézmény [el]vitathatatlanul a hadsereg, melynek legerőteljesebb és legstabilabb formájaként már a történelem korai századaiban is a jól képzett, optimális létszámú, „hivatásos” haderő mutatkozott.⁶ E variáns korai legfejlettebb típusát a *mariusi* reformot követő római erők adták, mely rendszer alapjait már a kiterjedt toborzás,⁷ a hosszú szolgálati idő, az egységes felszerelés, az átgondolt belső strukturáltság és a hosszú szolgálatból adódó hivatásos jelleg adott. Ez a modell a köztársaság válságával együtt alakult ki, amikor már láthatóvá váltak azok a folyamatok, melyek az állam teljes átalakulásához vezettek. A haderőszerkezési változások okait a történelmi kutatás a társadalmi problémák kiéleződésének és a politikai rendszer eróziójának egymást erősítő folyamatában látja, amely az expanzió felfokozott igényével vezette át a római államot a polgárháborún át az egyeduralomig és a birodalmi létig.

Ezen a ponton, tekintettel a „hivatásos római légiókra, ki kell emelni a politikai filozófia államelméletének alakító szerepét. Feltevésem szerint a birodalmat – persze nem önmagában – nagygyá tevő haderőmodell nem jöhetett volna létre, ha a legjelesebb gondolkodók elméletileg nem rajzolják meg az állam védelmi rendszerének körvonalait. A feltevés *Platónnak* az *Államról* írott művében kifejtett elméletén alapul. Ebben az állami véderő vonatkozásában megtalálhatók az állandóság, a hivatásos jelleg és a megfelelő létszám elemei,⁸ nem beszélve arról, hogy, mégha talán burkoltan

⁶ Az egyik első ilyenként tartja számon *Peter Harclerode* a Kr. e. 1250-re datált asszír hadsereget, majd azt követően a görög szárazföldi csapatokat. Vö. Harclerode, Peter: *A háború eszközei*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. 9-10.

⁷ Persze a modell kezdetleges is bizonyos tekintetben, hiszen a tekintélyhez kötöttség és a politikában hozott stratégiai lépések ezt a rendszert nagyban tudták befolyásolni. Ezt példázzák kiválóan *Caesarnak* a polgárháborúról írott munkája harmadik könyvében tett feljegyzései, melyekkel *Pompeius* seregeit és azok felállítását írja le, rávilágítva a római modell ez időkből kicsúcsosodó hátrányaira. Vö. Caesar, Julius: *A polgárháború*. Kiadta: Lectum Kiadó, Szeged, 2003. 88-90.

⁸ Az állandó védelmi erők elgondolása az őrzők, mint meghatározó társadalmi csoport tételezésében és az arra vonatkozó pontos elvárások meghatározásában mutatható ki, mely ha hosszas értelmezés és átgondolás után is, de méltán lehet megfontolandó a napjainkban e körbe sorolható hivatásrendekkel szembeni elvárások tekintetében. A hivatásos jelleg megalapozottságát egyrészt ott találhatjuk *Platónnál*, ahol lejezgi, hogy mindenkinék egy mestersége legyen, majd ennek továbbgondolásaként „az állam területének védelme: a hivatásos hadsereg” cím alatt, ahol kiemeli, hogy az öröknek a katonáskodás a mestersége, méghozzá a kívánt egyetlen mestersége. Ezen erők megfelelő méretéről az államban egyrészt

is, de az egységesség államra vonatkoztatott követelményével, mintha előre vetítené a birodalmak korának eróziójából sarjadó időszak államtani alapvetéseit is. Úgy vélem, Platón gondolatai, mihelyst hellén közvetítéssel részlegesen megvalósultak a római haderőben, életre hívták a történelem legismertebb és legmeghatározóbb birodalmát, új értelmet adva ezzel a birodalmi eszmének és a birodalmak korának.

A római birodalom bukásával azonban ez a politikai-gyakorlati tudás jó időre háttérbe szorult, s ha nem is kell egyetértenünk a „sötét középkor” megfogalmazással, az mégis biztosan mondható, hogy a jól szervezett, állandó, reguláris erők tündöklő csillagának hosszú időre leáldozott. A katonai demokráciák⁹ idejét a nemzet írmagjaként kezelhető harcos nemesek,^{10,11} majd a nemesi bandériumok, de még inkább az időszakosan felfogadott zsoldoshadsergek kora követte. A zsoldosság intézménye aztán – párhuzamosan a reneszánsz gondolati újrafelfedezéseivel, az illegitim

a „Mekkora legyen az állam?” cím alatt, másrészt pedig a „háború” cím alatt találhatunk iránymutatást. Ezekben a fejtegetésekben azt mutatja meg, hogy az állam méretét az egység fenntartására való képessége határozza meg: csak akkora lehet, amekkoraként még egységes. Mindazonáltal az államnak – minden eshetőséget számba véve – rendelkeznie kell háborúra kész, állandó sereggel, aminek előfeltétele a megfelelő ráfordítások mellett, a kimunkált képzés, nevelés és szervezés. Vö. Platón: *Az állam*. Cartaphilus kiadó, Budapest, 2008. 65-78., 92-93., 103-107., 132-141., 201-209. és 249-254.

⁹ A katonai demokrácia intézményéről Morgan H. Lewis nézete tekinthető meghatározónak, melyet az újabb hazai jogtörténet is irányadónak tekint. Ennek lényege – nem csak a vándorló népre nézve – abban ragadható meg, hogy a tényleges hatalom többségi elven szerveződik, mely többség a fegyverképes, katonáskodó férfiakból áll, akik népük fennmaradását a különböző nagy katonai vállalkozások – akár honfoglalás, akár kalandozás – során biztosítják. Ld.: Morgan H. Lewis: *Ancient Society*. Charles H. Kerr & Company, Chicago, 1877.

¹⁰ Ahogy ezt magyar vonatkozásban Werbőczy is levezeti Tripartitumában a nemesség eredetéről szóló gondolatai körében. Vö.: *Werbőczy István hármaskönyve*. Farkas Lőrincz Imre könyvkiadó, Budapest, 2006. 73-74.

¹¹ Ha a hadsereg-modellek változása mögött álló politikai átalakulásokra is kitekintünk, akkor jól érthető a váltakozás. A Római Birodalom bukása után Európa a vándorló népek országúttjává és csataterévé válik, melyek állami-társadalmi rendszerében a fegyverképes férfiak, mint a politikai nemzet adják a hadsereget. A letelepedést követően ez a modell már nem tartható az állandó mozgás és fenyegetettség hiányában, illetve a termelési kényszer okán. A társadalom vagyoni és politikai differenciálódásával ezért a katonáskodó nemesség válik a hadszervezés alapjává, melynek státuszérdeke volt a katonáskodás útján fenntartani befolyását, vagyis a status quot. Akkor pedig, amikor a termelés és a technika fejlődése, illetve a népesség növekedése ezt lehetővé és indokolttá tette, a közvetlen nemesi katonáskodást felváltották a bandériumok. Ezeknek a zsoldosság két irányból vetett véget. Egyrészt az uralkodók hatalmának megerősítése nyitott teret a szakképzett zsoldos seregeknek a hatalmat aláaknázó nemesi seregekkel szemben, másrészt pedig a nemesek hatalmi törekvései növelték meg a bérelhető hadi-szaktudás jelentőségét.

városfejlődést kísérő forradalmaival¹² – kikényszerítette az állam és védelmi rendszerének újragondolását.

Ebben az időszakban tekinthető meghatározó gondolkodónak *Niccoló Machiavelli*, akit bár a modern politikai filozófia szempontjából tartunk kimagasló gondolkodónak, az állam védelme tekintetében is több művével alkotott – némileg talán méltatlanul elfeledve – jelentőset. Machiavelli a *Fejedelemben* rosszállóan írt a zsoldosokról,¹³ s kiemelte, hogy „*saját fegyverei nélkül egyetlen birodalom sem lehet biztonságban, s csak a jó szerencsében bízhat, mert nincs hozzá ereje, hogy megmeneküljön a bajban.*”¹⁴ Ezen felül azonban a páratlan és szintén félreértett gondolkodó gondosan kifejtette *Lorenzo de' Medicinek* írott munkájában azt is, hogy saját erejének csak a saját népéből, polgáraiból, alattvalóiból verbuvált sereget tekintheti, s minden más csupán zsoldosseregnek, vagy segédhadnak,¹⁵ melyek jelentős alkalmazása elkerülendő. A háború művészetéről írott munkájában azonban túllépett a véderők hatalomépítés felőli vizsgálatán, s alapvető – és korát jelentősen meghaladó – nézeteket jegyzett le a seregek fontosságáról és szabályozásáról,¹⁶ valamint a háborúban való alkalmazásáról is. Mindezek persze még évszázadokon át nem teljesedtek ki igazán, mégis előre vetítették a zsoldosság korában a jövő nívóumait.

A fordulat aztán a 17-18. században kezdődött el, amikor is az abszolút monarchiák időszakába lépve Európa az állandó hadseregekkel kezdte felváltani a zsoldosseregeket. Az addig elterjedt – zsoldos – forma, mely

¹² Vö.: Weber, Max: *Állam, politika, tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 214-368.

¹³ „*Aki zsoldosok fegyverére alapozza uralmát, sohasem érezheti magát biztonságban, mert a zsoldosok egyenetlenkedők, törtető, engedetlenek, hűtlenek; barátok közt hetvenkedők, az ellenséggel szemben gyávák; Istent nem félik, adott szavuk nincs, s a biztos romlás csak annyit késik, amennyire a támadást halogatják; békében ők fosztanak ki, háborúban az ellenség.*” Machiavelli, Niccoló: *A fejedelem*. Cartaphilus kiadó, Budapest, 2006. 61.

¹⁴ Vö.: uo. 71.

¹⁵ Uo. 71.

¹⁶ Ennek példája a *Háború művészete* c. munkájához írt bevezető gondolatok közt már megtalálható, hiszen itt jegyzi le sajátos, mégis ma is meggondolandó és recepcióra ajánlatos gondolatait a polgári és katonai élet viszonyáról, vagy épp a rendszabályok fontosságáról. Ahogy ő írja: „*de ha az ókori rendszabályokat tanulmányoznánk; akkor a polgári és katonaeletnél egységesebb, azonosabb dolgokat nem is találhatnánk; sem azt, hogy szükségszerűen annyira szeresse egyik dolog a másikat, mint ezek; ugyanis minden művészetben, amelyet csak megszerveznek egy társadalomban az emberek közös javára, minden rendszabály, amelyet azért fogadosítanak, hogy az emberek Isten és a törvények félelmében éljenek, hiába való lenne, ha a védelméről nem gondoskodnánk előre; azok a művészetek amelyek jól szervezettek, fenntartják még azokat is, amelyek nincsenek jól megszervezve. A jó rendszabályok viszont katonai segítség nélkül úgy vesznek kárba, mint egy fenséges királyi palota termei, amelyek már arannyal és ékkövekkel díszesek, de mert még befödve nincsenek, nincs ami megvédje őket az esőtől.*” Ld.: Machiavelli, Niccoló: *A háború művészete*. Szukits Könyvkiadó, Szeged, 2001. 6.

szárazföldön és vízen éppúgy virágzott¹⁷ vesztét talán a szélsőséges el- és kiterjedtségének köszönhetette, s nem utolsó sorban a Machiavelli által már jóval korábban lejegyzett igazságoknak. Az ekkor általános gyakorlatként elterjedt zsoldosság lényege nem más volt, mint az hogy meghatározott hadifeladatok ellátására, meghatározott időre, meghatározott ellenszolgáltatásért szerződve a fizetőképes kereslet idegen katonákat fogadott szolgálatba, s azok, mint az uralkodó és az állam képviselői jártak el a katonai tevékenységek során, a közhatalmat és annak oltalmát egyaránt élvezve. Amikor azonban ez árulások, fosztogatások és túlkapások sorához,¹⁸ valamint sok esetben a szolgáltatások minőségének drasztikus romlásához és elégtelenségéhez¹⁹ vezetett, elérkezett az idő az új, a hatalom stabilitását jobban biztosító állandósult és államilag szervezett formához.

Talán e tekintetben is méltán mondhatjuk, hogy kulcsfontosságú, igaz nem előzmények nélküli,²⁰ az 1648-as év, a vesztfáliai béke, mely a nemzetállamok kora mellett az új hadszervezés első korszakát nyitja meg a Nagy Francia Forradalomig terjedő időre nézve. „*A politikai uralom biztosítására szükségessé vált és elégségesnek bizonyult a békeidőszakokban is fegyverben tartott, egyre nagyobb létszámú, egyre jobban felfegyverzett és ellátott, a központi hatalom elsődleges támaszát jelentő állandó hadsereg. Ezért ennek léte jellemezte az európai hadügyet az adott másfél évszázadban.*”²¹

A nagy európai államok a francia abszolutizmus modelljét követve kezdték meg hadseregeik átszervezését ezidőtájt. „*A Habsburg uralkodók katonai politikáját tekintve a XVII. század vége és a XVIII. század eleje jelenti az átmenetet a pillanatnyi szükség szerint alkalmazott hadi erőkről egy*

¹⁷ Sőt a tengeren talán még azt is mondhatnánk, hogy a Francis Drake típusú privateer szolgáltatásokkal ez a forma méltatlanul tovább is virágzott, mint azt az államfejlődés üteme megkívánta volna.

¹⁸ Melyekbe jelentősen belejátszott az a körülmény is, hogy a zsoldos hadak legénységi állományának széles köre a társadalom legsalsóbb rétegeiből, szegényekből, szökevényekből, hitetlenekből, esetleg a katonai siker fejében szabadon bocsátott bűnözőkből állt össze, s így kódoltan rejtette magában a visszaélések egész sorának megvalósulását is.

¹⁹ Nem lehet elmulasztani John Keegan nyomdokain járva annak kiemelését, hogy az európai zsoldosok hosszú időn át alkalmatlannak bizonyultak az Európa pereméről érkező első szervezett, állandó, reguláris erő, a janicsárok katonai potenciáljával szemben.

²⁰ Magyar vonatkozásban például – éppúgy mint Európa számos más állama tekintetében – már a 16. század végén felmerült a haderő átalakításának kérdése. „*Az ország kétségbeejtő állapota a törvényhozó rendeket végre valami gondolathoz juttatta és cselekvésre serkentette. S valóban az 1593-1604. évi országgyűlések tevékenysége nem maradt eredmény és nyom nélkül. A nemzeti állandó hadsereg eszméje vetetett el akkor, s a vetésből egy század leforgása alatt: a közös hadsereg kelt ki.*” Ld.: Bors János: Az állandó hadsereg kérdése Magyarországon 1593-tól 1715-ig. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 1895. 8. kötet, 98.

²¹ Ld.: Zachar József: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683-1792*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. 9.

*állandó és egységes alapeszmék szerint berendezett sereg képződésére.*²² Nem volt azonban ez másként a korszakot meghatározó más hatalmak és birodalmak körében sem, így például ekkor öltötte fel „új ruháját” Európa katonáállama, Poroszország, ahogy a hadügyi forradalom megjelent Svédországban és lassanként Oroszországban is.

Az állandó hadseregek létrejöttével aztán a hadak technikai, kiképzési fejlődése hozott új forradalmat a korszakon belül. A zömmel birodalmak, vagy legalábbis birodalmi törekvésű dinasztiák szolgálatára rendelt hadak képe újabb jelentős változáson ment keresztül. *„A gyakorlatozás, a fegyelem, a gépies taktika és a tüzérség tudománnyá fejlesztése olyan változásokat hozott, hogy a XVIII. századi hadviselés nem is emlékeztetett a XVI. és XVII. századi háború káoszára, a kísérletezés korára.”*²³ Ezek az idők pedig már nyitányát adták egy olyan korszaknak, melyben Clausewitz háborúról alkotott nézetei fundamentálissá váltak, s melyet már csak a végletes emocionális kötődések hiánya választott el a totális háború korától.

A 18. század állandó seregei új társadalmi réteget, új hivatásrendet hívtak – talán mondhatjuk, hogy Róma után ismét – életre, melyek azonban nem többek és nem kevesebbek az abszolút monarchiák központosított államapparátusának egy különös státuszú egységénél. Ezek a seregek még birodalmi színezetűek voltak, általában többnemzetiségűek és csupán a birodalmi érdek volt az, ami miatt funkcionáltak, s amely a katonákat többé-kevésbé motiválni tudta az anyagiakon és az emberi kötelékeken túl.

A zsoldossereg szervezeti felváltását, majd a haderő belső átstrukturálását követően tehát egy újabb hatalmi fordulópont volt az, amellyel a zsoldközpontú régi ordót, a régi – a feudalizmus alapmodelljének katonai kötelezettségét felváltó – zsoldos modellt teljes egészében valami új válthatta fel. Ez az új pedig nem volt más, mint a nemzeti hadsereg eszménye. A francia forradalommal, majd *Napóleon* seregeivel napvilágot látó, az általános védkötelezettség felé elmozduló, nemzeti haderő kora következett, melyben a katonákat nem csak a zsold, nem csak a fegyelem, s nem csak az egzisztenciális lehetőségek, hanem a nemzethez való érzelmi kötődés és az ebből fakadó elhivatottság is uralmába kerítette.

Az új modell alapját *Napóleon* fektette le, mikor az állandó és képzett hadsereg mellett az önkéntesség, majd a védkötelezettség elvén, a nemzet ügyéért hívta hadba a franciákat, s véghezvitte *„...a reguláris hadsereg és a Nemzeti Gárda egységeinek brigádokban való egyesítését, egy a kettőhöz arányban, hogy kiképzett katonákkal növeljék az önkéntesek harcértékét. Ezáltal merőben újféle hadsereg jött létre.”*²⁴ Ettől a hadseregtől pedig már

²² Vö.: Szabó Dezső: Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 1910. 11. kötet, 23.

²³ Ld.: Keegan, John: *A hadviselés története*. Corvina Kiadó, Budapest, 2004. 338.

²⁴ Vö.: Keegan: *i. m.* 343. o.

csak egyetlen – forradalmakban és a neoabszolutista törekvésektől áthatott epizódokban gazdag – lépésre volt az állandó, nemzeti hadseregek igénye és kora, s az állam és háború teljes átalakulása.

A 19. század végére a nacionalizmus átírtta Európa államközösségének szöveteit, s még a birodalomként létező nagyhatalmak is – mint az angol korona, vagy épp az Osztrák-Magyar Monarchia – nyitottá váltak a birodalmi hadügyön belül a részben nemzeti elvű hadseregszervezésre,²⁵ s a nemzetiségek ez irányú törekvéseinek részbeni akceptálására. E körben a valóságok eltérő sajátosságát jól szemlélteti Máthé Gábor, mikor lejegyzí, hogy „a XIX. század a nemzetállamok létrejöttének nagy korszaka. Ez a kijelentés látszólag ellentmondásban van az Osztrák-Magyar Monarchia közjogi képletével, ami nem a nép-nemzet, hanem a népek-politikai nemzet kategóriát releválja. A politikai nemzet fogalom lényege pedig az, hogy az államterület az elsődleges, s az azon élő népek alkotják a nemzetet.”²⁶ Ehhez a – ma már tudjuk, hogy – időleges, de lényegében Európa egészére kiterjedő képhez pedig hozzá kell tennünk témánk vonatkozásában, hogy „az európai államok dagadó nacionalizmusa eleve táplálta a militarizmust, az imperialista politika sikerei meg a nacionalizmust.”²⁷

A 20. század kezdetének (nemzet)állama tehát katonai szempontból egy hosszú fejlődés eredményeként lépett elő, s mutatott fel újat: a polgári kor általános védkötelezettségen nyugvó, nemzeti haderejét és védelmi monopóliumát. Ez időre azonban messze nem csak a hadviselés az, ami átalakul, hanem maga az állam is. Hiszen az állami védelem ez eddig vázlatosan bemutatott fejlődésívének csomópontjai, mind-mind egybeesnek az állam fejlődésének és színeváltozásának gócpontjaival. Ezek 20. századi betetőződése az, ami minőségileg más és minőségileg újat hozott az állam jelenségrendszerének egészében, azt a két jelenséget, amelyet Schmitt úgy jelölt meg, mint totális állam és totális háború.

3. A totális állam és totális háború történeti beágyazottsága

A totális állam tehát értelemszerűen történeti fejlődés eredményeként állt elő. Ez a modell a 19. század végére, 20. század elejére kialakuló állam, mely a központosító és professzionalizálódó abszolutista államban gyökerezik, s amely felváltja a korábbi cenzusos, klasszifikáló és társadalmi

²⁵ A Monarchiában ezt példázta a Honvédség és a Landwehr felállítása a közös haderő mellett, míg az angol korona esetében érdemes megemlékezni a nemzetiségi, illetve gyarmati alakulatok szervezéséről.

²⁶ Ld.: Máthé Gábor: *Jogtörténeti előképek a magyar kormányzati modell OTKA programhoz*. Budapest, 2011. 9.

²⁷ Vö.: Keegan: *i. m.* 349.

részrendszereket lehatároló liberális sémákat. Ebben az új modellben „az állam és társadalom kölcsönösen áthatják egymást, s minden eddig államinak számító ügy társadalmivá, és megfordítva, minden eddig „csak” társadalminak számító ügy államivá válik, miként az egy demokratikusan szervezett közösségi szervezetben szükségszerű módon bekövetkezik.”²⁸

Ami ekként előttünk áll, az tehát a demokratizálódó modern nemzetállam, mely még együtt kell, hogy éljen a birodalmakkal és birodalmi gondolattal, de amely egyben élő ellentetés a birodalmisággal szemben. Azon túl, hogy meglátásom szerint ez a demokratizálódó nemzetállami modell szükségszerű következménye volt mindazon történeti fejlődéseknek, melyek egyúttal aláásták a birodalmakat, látni kell azt is, hogy ezen állam totalitása abban rejlik, hogy „az eddig „semleges” területek – vallás, kultúra, képzés, gazdaság – megszűnnek „semlegesnek” lenni a nem-állami és nem politikai értelemben. [...] A totális államban ennek következtében minden – legalábbis lehetőség szerint – politikai, és az államra való hivatkozás már nem képes arra, hogy a „politikai” speciális megkülönböztető ismertetőjegyét megindokolja.”²⁹

Az állam tehát a maga hatalom- és modellváltásaival – mint akció – szükségképpen ugyanazon mozgáspályát járta be, mint a védelem és hadügy – mint reakció –, vagyis, hogy a modern fejlődése az abszolutizmus centralizációjával vette igazán kezdetét, majd a nemzetiesedéssel és demokratizálódással szerzett tömegbázist és korábban nem látott hatásteret, s végül a 20. század elejére egy új, széleskörű, mondhatni mindent áthatni képes, tehát totális modellben teljesedett ki.

A totális államban – melynek adott egy teljesen új, képzett, állandó, lojális, hivatásos fegyveres erőszakapparátus – tehát szinte minden kérdés potenciálisan politikai, amivel azonban jelentősen kiszélesedik az állami beavatkozás terrénuma is. Schmitt ugyanis arra is rámutat, hogy az állam kompetenciája – teljesen nyilvánvalóan önnön védelme érdekében – meghatározni, hogy ki a barát és ki az ellenség, s hogy ez utóbbi tekintetében miként kell eljárni. Ezen kompetencia realizálása azonban óhatatlan növekedést igényel a védelmi szervezetekben akkor, amikor a legtöbb kérdés politikaiává válik, s így a legtöbb társadalmi részrendszerben megjelenhetnek az ellenség körébe tartozó veszélyes magatartások. Ez a fegyveres erőszak apparátusainak funkcionális és strukturális differenciálódásához vezet, minthogy belső és külső ellenséggel szemben – ahogy ezt Schmitt is kiemeli – nem azonos eljárásokat kell alkalmazni, vagyis nem azonosan képzett és felszerelt szervekre van szükség.

²⁸ Ld.: Schmitt: *A politikai fogalma*, 16.

²⁹ Vö.: uo.

Ahogy Schmitt írja: „egy normális állam teljesítménye mindenekelőtt abban áll, hogy az államon és területén belül létrehozza a teljes megelégedettséget, fenntartja a »nyugalmat, biztonságot és rendet« és ezáltal normális helyzetet teremt...”³⁰ Ehhez azonban a totális államnak olyan struktúrát kell kialakítania, amely alkalmas arra, hogy mindennek eleget tegyen, méghozzá bármely terület vonatkozásában. Ezzel pedig nem csak a fent leírt differenciálódás, hanem az eszközök újraértelmezése is együtt jár, amely már a politika zónájában meghozott döntésekkel vált képessé arra, hogy túlnőjön magán a totális államon is. Az eszközök újraértelmezése körében a politika által megalkotott két konstrukcióról kell mindenképp beszélni. Az egyik a védelmi elkülönítésként induló internálás; a másik pedig a háború átalakítása totális háborúvá.

A 19. század végének totális – angol, spanyol, német, francia, etc. – államaival jelenik meg a fegyveres tevékenységek mindent átható természete és az aszimmetrikus hadviselés új korszaka, mint a totális háború közvetlen előképe. Ebben a korszakban a háborúskodás olyan felek között zajlik, melyek katonai erői nem mérhetők egymáshoz. Ennek klasszikus példáját adták Schmitt osztályozásában³¹ a gyarmati háborúk. Itt a gyarmati seregekkel szemben irreguláris, a klasszikus háború színtereitől távol maradó és a polgári lakosság által támogatott partizánok veszik fel a harcot a gyarmati erők ellehetetlenítése és demoralizálása érdekében.

A polgári lakosság támogatása azonban szükségképpen kiterjeszti a háborút magára a polgári lakosságra is, mely a kezdeti időkben „biztonsági” intézkedések formájában valósult meg, s életre hívta az internálótáborok intézményét. Ezzel tehát a háború a maga korábbi klasszikus formáit – vagyis ahogy Schmitt mondja a *ius publicum Europaeum* klasszikus államközi háborúját, a polgárháborút és a gyarmati háborút³² – elhagyja, s kiterjed egy korábban katonailag közvetlenül nem érintett közegre, a polgári lakosságra, ami nem mást jelent, mint a totális háborúhoz vezető út első lépését.³³

E lépésnél azonban rá kell világítani arra, hogy az államok és hadseregek a szimmetrikus hadviselésben ismeretlen – mára sokrétűvé váló és

³⁰ Ld.: Schmitt: *A politikai fogalma*, 31.

³¹ Schmitt a partizán elméletéről írott munkájában a klasszikus európai – ahogy ma mondanánk szimmetrikus – államközi háborút; a polgárháborút; és a gyarmati háborút különböztette meg. Vö.: Schmitt: *A politikai fogalma*, 109-110.

³² Vö.: Schmitt: *A politikai fogalma*, 109.

³³ Persze az el nem tagadható, hogy korábban is előfordult, hogy a hadakozást a fosztogatások és más inzultusok formájában a polgári lakosság is megszenvedte, azonban a 19. század végével megjelenő új tendencia – amit az internáló táborok a legplasztikusabban jelenítenek meg – markánsan eltér ezen jelenségektől, hiszen egyrésztől szisztematikus beavatkozást jelent, másrészt a fegyveres erő a katonai stratégia részeként realizálja ezeket.

megerősödött – formák egyike, a partizán³⁴ harcmodor miatt léptek elsőként erre az útra, melyet Schmitt is behatóan vizsgált.

A gerilla harcmodor egyik legismertebb megnyilvánulása a modern történelemben a spanyol ellenállás volt Napóleon hadaival szemben. Schmitt is innen indítja a kérdés vizsgálatát, ami különösen érthető akkor, ha figyelembe vesszük a feljegyzéseket, melyek szerint kevesebb, mint ötvenezer gerilla több mint kétszázötvenezer reguláris katonát tudott lekötni ezen a hadszíntéren.

De mi is jellemezte ezt a formát? Egész egyszerűen a jogon kívüliség, hiszen a klasszikus nemzetközi jog nem ismerte el hadviselő félként a partizánokat, vagyis viszonylatukban a modern háborút korlátozó intézmények nem érvényesültek. Ebből következik, amit Schmitt helyesen állapított meg, hogy: *„a modern partizán sem jogot, sem kegyelmet nem vár el az ellenségtől. Elfordult a megszelídített védelmi intézményekkel körülbástyázott háború konvencionális ellenségességétől és egy másik terület, a valóságos ellenségesség területe felé vette az irányt, amely a terrorral és ellenterrorral egészen a megsemmisítésig fokozódik.”*³⁵

A partizánság jelenségével és különösen annak elterjedésével két dologra kell felhívni a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a partizán jogon kívüliségéből és a Schmitt által jól érthetően levezetett megsemmisítésig fokozódó valóságos ellenségességéből a totális ellenállás következett, mely nem ismer határokat és konvenciókat, csak a hatékonyságot és a kívánt eredmény elérését. Másrészt arra is figyelmet kell fordítani, hogy a történelmi példákban az államok nem tudtak hathatósan fellépni a partizánok ellen, ami – ahogy Schmitt is kiemeli – teret engedett annak a szemléletnek, mely Napóleon 1813. szeptemberi *Lefèvre* tábornokhoz intézett parancsára hivatkozva azt vallja, hogy *„partizán módjára kell cselekedni mindenütt, ahol partizánok vannak.”*³⁶

Ez utóbbi tétel mint hivatkozási alap egyértelműen azt jelenti, hogy a partizánok ellenében a háború elhagyja korábbi medrét, vagyis, hogy a háború fokozatos totalizálódásával az ilyen formán totalizálódó államok eszközrendszere tovább szélesedett, méghozzá oly módon, hogy azzal az állam fegyveres karaktere szükségképpen megerősödött, mivel különlegesen képzett erőkre volt szükség a fegyveres erőkben, a rendvédelemben és a politikai elhárításban egyaránt.

Más azonban a helyzet a totális háborúval. Addig ugyanis, amíg a totális állam egy több évszázados történeti fejlődés eredményeként állt elő – azt is

³⁴ Erről a kérdéstről Carl Schmitt kimerítően értekezik a „Partizán elmélete” c. munkájában, melyben történetileg bevezeti, majd a háború elméleti megközelítéséhez mérten pozícionálja a jelenséget, bemutatva annak fogalmi eredetét, és elméleti fejlődésívét.

³⁵ Ld.: Schmitt: *A politikai fogalma*, 109.

³⁶ Vö.: uo. 111.

mondhatnánk, hogy a demokratizálódási folyamat eredményeként –, addig a totális háború nem volt más, mint a politika terrénumában meghozott és néhány évtized alatt kiteljesített döntéssorozat eredménye, melynek csak részleges történeti előfejlődése fedezhető fel.³⁷ A totális háború előképe ott jelenik meg, ahol a fegyveres ellenállás letörésére a polgári lakosságot is bevonják a közvetlen harci tevékenységekbe.³⁸ Ebből ugyanis egyértelműen következnek azok a visszafordíthatatlan következmények, melyek révén megszűnik a harctér és háterszág közti megkülönböztetés értelme, s melyekkel a háború földön, vízen és levegőben egyszerre zajlik, megfélelvezve a polgári résztvevőkről, s felhasználva minden erőforrást az ellenség megsemmisítésére.

A totális háború persze szükségképpen következett a hadügy forradalmaiból, a technikafejlődésből, és valamelyest az állam totálissá válásából is. Arról azonban nem lehet megfélelvezni, hogy az ilyen formán előállt feltételek kiaknázási módját a politika erőterében meghozott döntések határozták meg, vagyis az emberi természet, mely odadobta a hatalom trónusait látva évszázadok eredményeinek egész sorát. A totális háború realizálódásai – vagyis a világháborúk – ugyanis elvetették a racionalitás értékét, a jog ekkora már kifinomult szabályait, hogy a háborút nulla összegű játszává tegyék.

A totális háború megvalósulása annak korlátlansága miatt morális tragédia, míg jogi értelemben indukciós hatás volt. A totális államot kiforgató totalitarizmus, mely a totális háborút realizálta, rámutatott ugyanis számos hiátusra és következtelenségre a jog terrénumában, melyeket elkerülhetetlenül orvosolni kellett és kell.

Ez a fajta – totalitárius – elfajzás és ennek közvetlen ellenhatásai azonban számos kérdést még nyitva hagytak, melyek haladó gondolkodású megválaszolása korunkra, a megvalósult totális háború szörnyűségeit már nem megelőző közelségből követő korszakra maradt. Arra a korszakra, mely az erős és beavatkozni képes államot demonizáló idők lecsengésével kényszerűen egy újabb fordulópontot jelent, melynek nyitott kérdései között ott van az újabb totális háború kirobbanásának megelőzése és az aszimmetrikus hadviselésből fakadó különös formák (partizánság, gerilla tevékenység, terrorizmus, etc..) megerősödése, mint a védelem folyamatos megújítását és újraértelmezését kikényszerítő tényezők.

³⁷ Ide sorolható például a partizánok elleni hadakozás elméleti és gyakorlati módozatainak fejlődésive a 18. század végétől a 20. századig. Ld.: Schmitt: *A politikai fogalma*, 124-162.

³⁸ Ez az időszak, ahogy a táborok kapcsán lejegyeztem, szisztematikus módszerrel és stratégiai elemként a 19. század végével kezdődik. Korábban, a partizánok elleni harcban megjelenő terror eseti eszközekén volt csak erre példa.

4. A totális toposz védelmi aspektusa

Schmitt totális állam és totális háború toposzait szükségszerű megközelíteni a kettő viszonya, pontosabban az állam és a háború viszonya felől ahhoz, hogy megtaláljuk a választ a védelem totalitásának kérdésére.

Ahogy már többször kiemeltük, a totális államban nincs a politikai szempontjából „semleges” kérdés, vagyis az állam politikai természete minden viszonyra kiterjed, míg a totális háború nem mást jelent, mint azt, hogy a háború minden lehetséges hadszíntéren zajlik, valamint hogy annak természetéből adódóan elveszti jelentőségét a hátszín-hadszín tér kettősség, és hogy minden létező erőforrást latba kell vetni a győzelemért. Nyitva áll azonban a kérdés, hogy miként kapcsolható össze a totális háború és a totális állam, azon túl, hogy a háborút államok vívják.

Erre a választ maga Schmitt adja meg a szuverenitás kapcsán, mikor lejegyzí, hogy: „szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt.”³⁹ A kivételes állapot intézménye meglátásom szerint az a hídfő, amely az értelmezésnél hathatósan összekapcsolja a totális államot a totális háborúval, s amely egyúttal utat nyit a totális védelem kérdése felé is. A kivételes állapot ugyanis történeti vonatkozásban nem más, mint az állam életében bekövetkező azon időszak, mely az államközi háborúval, vagy a polgárháborúval jár együtt, és amely a normál – béke idején érvényben lévő – jogrend szabályainak felfüggesztését és rendkívüli jogrend bevezetését teszi szükségessé a fenyegetések gyors és hatékony semlegesítése érdekében.

A totális háború tehát maga a kivételes állapot, s lényegében a hosszas történelmi fejlődésben kialakult fegyveres védelmi szervezet zöme és eredete is ehhez az intézményhez kötődik, s ezek jelentős részben támadó rendeltetésűek.⁴⁰ Ez az időszak azonban, ahogy az elnevezés is mutatja, kivételes, és könnyen belátható – különösen az állam fegyveres erőszakszerveinek modern differenciálódása tükrében – hogy az ennek kezelésére létesített intézmények a normál állapotban nem, vagy csak rendkívül szűk körben funkcionálhatnak.

Az államnak azonban állandó szüksége van a minősített erőszak alkalmazását garantáló szervekre, így a normál állapotban is szükséges ilyenek fenntartása és működtetése, de már döntően védelmi rendeltetéssel a fenyegetések azonosítására, megelőzésére, elhárítására, illetve semlegesítésére. Ezek nélkül lehetetlen volna a normális állam teljesítményét garantálni, vagyis a megalégedettséget, a rendet, biztonságot és nyugalmat fenntartani.

³⁹ Ld.: Schmitt, Carl: *Politikai teológia*. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, TEMPUS Összehasonlító Jogi Kultúrák projektumának kiadványa, Budapest, 1992. 1.

⁴⁰ Ami még akkor is igaz, ha egy adott háború idegen támadással kezdődik, hiszen a nagy valószínűséggel elmaradhatatlan válaszcsepás már egyértelműen támadó magatartás.

Annak meghatározása azonban, hogy a normál állapotban melyek a fenyegetések, már politikai kérdés, és mint tudjuk, a totális államban nincs a politikai szempontjából semleges. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy a totális államban normál állapot idején a totális védelem funkcionál, mely a fenyegetések politikai identifikálása, azok megelőzése, elhárítása, illetve semlegesítése tekintetében totális, mindenre kiterjedő természetű, hiszen minden lehetséges viszonyra nézve gyakorolhat a törvényes rendnek megfelelő tevékenységet.

Ezt a tételt különösen igazoltnak láthatjuk napjainkban, amikor a történelmi fejlődés jelentősen átalakította a fenyegetési „palettát”. Az államközi viszonyokban ma már nem a klasszikus, szimmetrikus államközi háború a legjelentősebb faktor, hanem a nemzetközi terrorizmus, a fegyver-kereskedelem, a nemzetközi szervezetbűnözés, a bukott államok és a cyber-fenyegetések. Ezek – sokszor összefüggő – veszélyzónájában a védelemnek új módon kell működnie, mely módozat egyszerre biztosítja a lehető legmagasabb hatásfokot az állampolgárok védelmében és a jogállamiság érvényesülését.

Ezek a fenyegetési formák – még ha a világpolitikában található is ilyen tendencia – nem azonosíthatók a háborús időszakokkal, hiszen ezek megvalósítói általában nem helyettesíthetők be az államközi, vagy a polgárháború szerepsémájába, valamint ezek döntően belbiztonsági kérdések, melyek nem tartós, szisztematikus és nyílt ellenségeskedésként, hanem nehezen lokalizálható és beazonosítható, szórványos támadásként realizálódnak élve a normál állapot által nyújtott garanciákkal és lehetőségekkel. Ezek a fenyegetési formák a normál állapot jogrendjének garanciális jogintézményeit és a polgári élet által nyújtott technikai lehetőségek egész tárházát használva intéznek támadást a társadalom és az állam ellen. Ezek ellen pedig csak úgy lehet felvenni a harcot, ha a szuverén – belátó módon, de garanciák biztosításával – széles körben határozza meg a cselekvés lehetőségét és módjait, valamint ehhez a megfelelő szervezeti, személyi és tárgyi feltételeket biztosítja, vagyis totalizálja a védelmet.

Összegzés

Összességében tehát úgy gondolom, hogy a totális állam védelme is totális, mivel az összes szóba jöhető viszony és körülmény relevanciát nyerhet a védelmi intézkedések körében, s ezt a tendenciát nem csak a totális állam természete és történelmi pályáíve, hanem a kor kihívásai is igazolják, nem beszélve arról, hogy a védelmi intézményeknek a kivételes állapot idején is jelentős feladatai vannak, s mindenkor készen kell állniuk ezek teljesítésére. A totális védelem azonban nem jelenti azt, hogy a védelmi rendszer túlhatalommal ruházható fel, ugyanis az már nem a totális állam, hanem a totalitárius rezsimek ismérve a történelmi tapasztalatok alapján.